

KLAUS VIEWEG:**Hegel. Der Philosoph der Freiheit. Biographie**

München: C. H. Beck 2019, 824 s.

Svoboda? Svoboda je právě to „být sebou v jinakosti sebe sama, záviset na sobě, být tím, co určuje bytí sebe sama.“ Najít méně zamlžené vyjádření svobody než je toto z *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* (§ 24, 1) by asi byla pracná kratochvíle: od chvíle, kdy se lidé a speciálně filosofové začali trápit svobodou, kterou dobře znali jako svou ideu, avšak nevěděli, kde a v jaké podobě hledat její uskutečnění, se nashromáždilo tolik vymezení, že detailní přehled o nich už není možný. Protože je jich mnoho, byla tato vymezení jako každá mnohost převedena na civilizovanou jednoduchost. Připodobnilo se podobné k podobnému, pokud bylo třeba, něco se vynechalo a něco přidalo, aby podobnost byla ještě o kousíček podobnější, a začaly vznikat klasifikace, skupiny, třídy, typy, modely, všemožné fenotypy a genotypy a tajné zásuvky s dalšími prototypy svobody, až se zrodily klidné a zdomácnělé seznamy a výčty, z jejichž znalosti byli zkoušeni studující filosofie. Svoboda? Možná trochu zmatku v hlavě, než si člověk přivykne na myšlení podle výčtů, ale nakonec přesto úleva: ani ve svobodě není tolik síly, aby se nedala zkrotit, označkovat, rozdělit do patřičných sort a umístit do správných kójí. Další problém, který jsme zvládli – pro filosofii je máloco nemožné...

Myšlenka umístit svobodu do uskutečnění sebe sama v jinakosti sebe je úžasná. Odebírá svobodě statut čehosi substanciálního a činí z ní prchavost, proměnlivost, nestálost a pomíjivost okamžiku, v němž Já transcenduje k něčemu, co je pro něj v danou chvíli pouze jinakostí a ničím víc: proto svoboda nemůže být protipólem nutnosti, prostou nedeterminovaností, svobodou vůle, protikladem nátlaku, nemůže být ničím z palety klasifikačních určení druhů a typů svobody, protože pak už by nevedla Já k sebezpřesahování k čisté, teprve se odhalující jinakosti druhého jako sebe sama, ale k něčemu již ustavenému ve skutečnosti. V sebetranscendenci Já je svoboda aktem stávání se Já sebou skrze druhé; *das Werden*, jemuž chybí k dokonalosti už jen to, že je nelze překládat jako *účinkování* ve smyslu *činění*, které má svou (poznatelnou) příčinu. Stávání se je právě tak činěním, pro něž nalezneme v souladu s pravidlem dostatečného důvodu vždy spouštěč a příčinu jeho účinkování: ta příčina je skrytá někde uprostřed veškeré kontingence, nedokážeme ji věrohodně predikovat, spíš ji

doplňujeme až *post rem* jako doklad toho, že rovněž sebetranscendující Já, nepostřehnutelné a nepopsatelné v okamžiku označeném jako *das Werden*, je nám po zformování v bytí jiného zdůvodněně a svobodně k dispozici. *Das Werden* je cosi jako klíč k našemu dispozičnímu právu nad sebou samými a nad svou svobodou; klíčníkem, který nám ho propůjčil, byl Hegel.

V letošním roce si kulturní veřejnost připomíná 250. výročí narození německého filosofa Georga Wilhelma Friedricha Hegela (* 27. srpna 1770, Stuttgart; † 14. listopadu 1831, Berlín), mistra moderní evropské filosofie a jejího velmi výrazného představitele. Znovu ožívají různé diskuse, ne nepodobné těm, které před nedávnem hodnotily při příležitosti dvoustého výročí vydání (2007) význam patrně neznámější Hegelovy práce, *Fenomenologie ducha*,¹ jež se vracejí ať už k dílčím aspektům nebo komplexnějším souvislostem Hegelova díla a pokračují v rozevírání názorového spektra, sahajícího od přívalů obdivné chvály po vymítání ďábla nezkorumpovaného svobodného myšlení. Odpovídají svou rozporupností, protikladnými interpretacemi, jakož i nekritickým přitakáváním a bezvýhradným souhlasem tomu moři postojů, které se vytvořilo po dvou stoletích působení Hegelovy filosofie v myšlení moderny. Jak lze z dobrých důvodů soudit, bude se prohlubovat i nadále, v myšlení přicházejícím s pozdní vzdělaností odcházející evropské civilizace, již prostou dřívějšího dějinného optimismu. Pokud se nesoustředí na nějaký speciální odborný problém, který vyžaduje čistě specifikaci druhu Hegelova myšlení, ale cílí na intelektuální biografii, v níž by se střetly a komplexnější obraz Hegelovy osobnosti vytvořily plochy a vrstvy života jednoho komplikovaného člověka v neméně komplikovaném světě, mají nastavenou laťku, již překonat nebude snadné. Všem jednoduchostem a s nimi spojeným nepřesnostem, nepochopením, mylným nebo křivým interpretacím, posunutým souvislostem, nedbalostem a problematickým soudům všeho druhu ji postavil do cesty současný německý mezinárodně plně respektovaný znalec Hegelovy filosofie, profesor klasické německé filosofie na univerzitě Friedricha Schillera v Jeně, Klaus Vieweg (1953), recenzovanou monumentální a nepřehlédnutelně současnou biografií, která je dosud nejuplnějším intelektuálním životopisem a svým způsobem tečkou za chápajícím a rozumějícím výkladem života, díla a vlivu G. W. F. Hegela.

Kdo se bude chtít dostat k Hegelovi, bude muset nejprve proniknout k Viewegovi, jenž se stal novým měřítkem nastupujícím 175 let po vydání poslední německé

¹ Nový český překlad *Fenomenologie ducha* autorů Jana Kuneše a Milana Sobotky vydalo v souvislosti Hegelova jubilea nakladatelství *Filosofia* v Praze 2019. Upozorňuji v této souvislosti na práci Terezy Matějčkové *Hegelova fenomenologie světa* (Praha, Oikoymenth 2018), která by rozhodně neměla zůstat stranou zájmu. Slovenský překlad Hegel, G. J. F. (2015): *Fenomenológia ducha*. Překl. P. Elexová. Bratislava: Kalligram.

komplexní Hegelovy biografie od Karla Rosenkranze,² jemuž Vieweg svou práci – se zjevným vědomím přetržky, která je zároveň svého druhu navázáním – také dedikoval. Měřítkem Vieweg zůstane, takové prognózy se odvážím snadno, patrně na velmi dlouho, jistě déle než může obsáhnout život jedné či dvou generací. Nejen proto, s jakou literární ambicí propojuje údaje z Hegelova života, občas podávané s jistou anekdotičností, s jeho analýzami filosofických otázek, ale také proto, že doplňuje množství historických dat a vysvětluje souvislosti, jež se dosud pomíjely, a zejména, protože představuje legendu německého idealismu jako člověka s intenzivním politickým zájmem o osvobození lidského myšlení, které od Velké francouzské revoluce chápal Hegel jako sílu uvolněnou pro tvorbu nové skutečnosti. Vieweg přivádí na scénu jiného Hegela, než jakého mají v paměti studenti filosofie z dob dávňji a možná i nedávno minulých: pruský státní filosof, obhájce režimu, objektivní idealista, který vytvořil systém sebeuskutečnění absolutního ducha, aby měl s čím ztotožnit svou vlastní filosofii. Když se člověk pomalu pročítá hutným, masivním Viewegovým spisem, zjišťuje, kolik zkreslení a občas pouhých výmyslů mu ohledně Hegela dalo školské studium dějin filosofie. V recenzované knize vyvstává neznámý obraz člověka, který prožil vlastně nebezpečný život (s. 20): stýkal se a přátelil s lidmi, kteří vyvíjeli nepokrytě revoluční aktivity, některé (např. Leopolda von Henninga a Gustava Asvera) podporoval nejen materiálně, ale po jejich odsouzení a žalářování také právní pomocí, navrhl koncept moderní federativní ústavy pro Německo, pracoval jako politický žurnalista a komentátor podporující demokratické republikánské tendence ve společnosti, až se nakonec na berlínské univerzitě stal jako její rektor symbolickou figurou odporu proti restauračnímu duchu, reakcionářství pruského dvora, nesvobodě, cenzuře. Velkou část života ho sledovala tajná policie, která dokumentovala jeho aktivity, aby mohla doložit Hegelovo protirežimní založení, jakobinismus, zálibu v „šíření zmatku a demagogie“. Na pruského státního filosofa slušná bilance.

Vedle této polohy, v které se Hegel ukazuje jako muž politických rozhodnutí a činů, jež vyžadovaly osobní odvalu a názorovou jasnost, představuje Vieweg Hegela jako autora čtyř filosofických děl prvního řádu (s. 21): jenské *Filosofie ducha*, jejíž *fascinosum* pocítí snad každý čtenář dodnes (z čistě osobního hlediska: kdyby nebylo Kantovy *Kritiky čistého rozumu*, aspirovala by *Phänomenologie des Geistes* na vítězství v pomyslných *Philosophy Charts* 2. tisíciletí); v Bambergu a Norimberku sepsané monumentální trojsvazkové *Wissenschaft der Logik* (tzv. *Velká logika* nebo *Logika jako věda*); nejsystematičtějšího a pro celkovou architektóniku Hegelovy filosofie zásadního díla *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundriß*

² Srv. *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Leben; mit Hegel's Bildniß, gestochen von K. Barth, Duncker & Humblot, Berlin 1844 (Supplement zu Hegel's Werken), 642 s.*

(*Encyklopedie filosofických věd, díl I. Malá logika*), které vzniklo převážně za autorova působení v Heidelbergu; a konečně patrně nejčtenějšího spisu, berlínské *Rechtsphilosophie* (plným názvem *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse*, česky vyšlo jako *Základy filosofie práva*), v němž lze hledat a nacházet mnohé, určitě však dodnes vlivnou filosofickou teorii sociálního státu.³

Hegelova životní odhodlanost spolu s filosofickými postoji podanými ve zmíněných dílech jsou pro Viewega důvod, aby Hegela nazval filosofem svobody, jehož životní krédo znělo: „Filosofovat znamená učit se žít svobodně“. Základní motiv Hegelovy filosofie interpretuje Vieweg slovy „myšlení svobody“; současně je to úkol, závazek, povinnost, ale také výsada a právo, jež náleží filosofii jakožto orgánu, který myšlením a z myšlení svobody žije. Myslet svobodu je jistě možné, alespoň tak, jak je možné myslet nesvobodu, štěstí, utrpení, blaženost, bídu, ctnost, pokrytectví, řád a anarchii. Obvykle to končí u formulací proklamací, demonstrativních prohlášení, kterých jsou lační pouliční aktivisté. Hegelovi nic takového podsouvat nelze – jestliže stanovil úkol myšlení v myšlení svobody, pak měl zřejmě jasno v tom, co může a co nemůže chápat termínem svoboda, zda se dá svoboda zpředmětnit a představit našemu myšlení, nebo je nutné myslet ji mimo zpředměťující rámec, a co to vlastně znamená, když řekneme „žít svobodně“.

Nemyslím, že by sám Vieweg byl přesvědčený hegelian adorující svého mistra. V jeho hegelianství se spíš projevuje emfaticnost plynoucí z dlouhého srůstání autora s předmětem svého díla: u více než osmi set stránkového opusu zcela pochopitelná. Touto emfází lze zřejmě vysvětlit, proč na závěr své společné cesty s Hegelem přidává pod názvem *Hegel se prosazuje světově*⁴ náčrt dějin filosofie, kde mluví o Hegelově filosofii jako o poslední. Protože nemyslí temporální určení, znamená to, že Vieweg – vcelku překvapivě – akceptuje představu stupňovitěho progresivního vývoje ve filosofii, kde filosofie, jejíž idea je naplněna rozumem a svobodou (s. 653) stojí nejvyš: pojem svobody není čím překonat, „svoboda je právo o sobě a pro sebe, věčná, nedotknutelná, dále již nezařaditelná do žádného odstupňování“. Vieweg je známý mj. též jako skvělý znalec německého skepticismu v 18. století a v pokantovské filosofii (C. L. Reinhold, E. G. Schulze ad.),⁵ má velmi dobrý smysl pro filosofii jako umění

³ Jako k východisku a opoře vlastní koncepce svobody se k *Rechtsphilosophie* v posledních letech vrátil především A. Honneth. Srv. týž, (2019). *Právo svobody*, Praha, Filosofia, překl. B. Horyna.

⁴ Srv. IX. Berlin: Hegels Aufstieg zu Weltgeltung (1818 – 1931), zejm. část *Die Philosophie als Wissenschaft und ihre Geschichte*, 648 – 653.

⁵ Spolu s J. Chotašem byl vydavatelem kolektivní monografie *Krankheit des Zeitalters oder heilsame Provokation?* (Würzburg 2016), vzešlé z pražské konference věnované tomuto období skepticismu; sám napsal speciální práci k hegelovské filosofii ve skeptickém ohledu (*Skepsis und Freiheit. Hegel über den Skeptizismus zwischen Philosophie und Literatur*, 2007).

ztroskotání, které člověka není s to naučit ani jak relativně bezúhonně přežít, natož pak jak žít svobodně. Když se bez dalšího staví za věty o konci filosofie a začátku svobodného filosofování, není úplně zřejmé, kdo a proč mluví: právě k opakování těchto vět důvody nemáme a neumím potvrdit, že bychom je kdy v dějinách filosofie měli.

Když Vieweg líčí dlouhou Hegelovu životní pouť různými intelektuálními činnostmi a zaměstnáními,⁶ vždy se nakonec vyjeví politický filosof, který chce mít filosofii jako vědu, tzn. jako schopnost uchopit myšlením (tj. v myšlenkách) skutečnost, a tuto schopnost pak využít k rozšíření „všeobecné svobody“. Domýšleno do důsledků, musel by se ale při dodržení tohoto schématu Hegel nakonec objevovat jako politický idealista, jenž převede filosofii do podoby orgánu všesvětového vědění, které je schopné zidealizovat (převést na ideje) a zpolitizovat (převést na politické ideje) univerzum jako předobraz zpolitizování lidské pospolitosti. Svoboda v Hegelově smyslu ovšem není politická idea, předpoklad, od kterého by měla vycházet lidská činnost, ani její regulativní princip; svoboda je „být sebou v jinakosti sebe sama“, neboli činění svobody sebetranscendováním Já. Duch je svobodný v sebezpřesahování, v myšlení sebe sama v jiném. Principem není svoboda, ale myšlení – to tvoří základ Hegelova monismu; chápající, uchopující myšlení (*ergreifendes Denken*), k němuž je cestou bytí ducha v druhém (*das Anderssein des Geistes*), uchopuje samo myšlení, stává se myšlením myšlení, jehož svoboda spočívá v sebeurčení, v rozumovém určení podmínek sebe sama.

Bez rozumu, a tedy bez vzdělání svoboda není. Tvrzení, že vzdělaný člověk je svobodný, je ovšem zkratové: vzdělaný člověk možná dokáže identifikovat a analyzovat podmínky, které určují jeho myšlení a třeba i orientují vůli po sebezpřesahování. Vzdělaný člověk je rozumný, tedy je skutečný; a co je skutečné, to je rozumné? Tato Hegelova věta (bez otazníku) z Předmluvy k *Základům filosofie práva*, která je sama o sobě jednou z nejnápadnějších náloží, již kdy kdo vložil do filosofie, naznačuje podstatně složitější vztahy mezi myšlením, myšlením myšlení, rozumem, vzdělaností a svobodou. Koriguje je také Vieweg, když uvádí jeden písemný záznam Hegelovy přednášky: „*Co je skutečné, je rozumné. Avšak není všechno skutečné, co existuje.*“ Kolem nás existuje ledacos; přiznáme ale všemu skutečnost a rozumovost jen proto, že to je?

Viewegova kniha je ukázkovou intelektuální biografií. Není rozjásaná, i když s Hegelem očividně sympatizuje, nepostrádá polemické body v interpretacích, je

⁶ Podle míst, kde žil a působil, je také Hegelova biografie formálně rozčleněná. Mezi kapitolou I. Stuttgart a IX. Berlín je však 69 dalších kapitol plus 2 úvodní samostatné kapitoly, které se všechny člení do desítek subkapitol, částí a oddílů. Proto jsem rezignoval na líčení struktury knihy ve prospěch jejího nosného problému, svobody.

nesmírně informativní, nedá se číst ve spěchu a bez konfrontací s Hegelovými texty. Vrací do hry dějinný pohyb filosofie: zkušenost, že filosofie se nezastavila a pokračuje i v časech, kdy se zdá, že evoluce naplnila dutiny lebeční druhu *homo sapiens* vším, jen ne tím, co by odpovídalo epitetonu *sapiens*, je asi tím nejcennějším, co si nezaujatý čtenář z tohoto pozoruhodného díla odnese.

Břetislav Horyna
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
913 64 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: filohory@savba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6610-246X>